

Gezurra dirudi: hizkuntza figuratiboa, zeharkako gezurrak eta hiztunaren konpromisoa¹

Sobre la mentira: lenguaje figurativo, mentiras indirectas y el compromiso del hablante

Sur le mensonge : langage figuré, mensonges indirects et l'engagement du locuteur

On lying: figurative language, indirect lies and the speaker's commitment

GARMENDIA, Joana

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

joana.garmendia@ehu.eus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5743-6396>

DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v1i70.292>

Jasotze-data: 2024/04/10

Behin-behineko onartze-data: 2024/07/16

Behin betiko onartze-data: 2024/09/23

Gezurra zer den, edo gezurra esatea zertan datzan, argitzea da lan honen helburua. Has-teko, pragmatikaren esparruan gezurraren definizioak sortu dituen eztabaidak azaldu ditut, hiru auzi ardatz hartuta: esatearen auzia, faltsutasunaren auzia eta engainatzeko asmoaren auzia. Ondoren, gezurrak definitzean inplikatura ez-zintzoez sortzen duten korapiloari jarri

¹ Eskerrak eman nahi dizkiet ILCLiko Language, Action and Thought ikerketa-taldeko lankideei, gai honi buruz izan ditugun eztabaidetan ekarpen handia egin didatelako. Berezik eskertu nahi ditut Yolanda García-Lorenzo, Larraitx Zubeldia eta Irati Zubia, artikulua honen lehen bertsioari egin zizkieten zuzenketa eta iruzkinengatik. Eskerrik asko, baita ere, Yolanda GL eta Ekaitz Sir-venti, hizkuntza arrotzekin lagundu didatelako. Halaber eskertu nahi ditut aldizkariaren bi iruz-kingile anonimoak, egindako ohar eta zuzenketengatik. Lan hau egiteko, Eusko Jaurlaritzaren (IT1612-22) eta Espainiako MICIU Ministerioaren (PID2023-151480NB-I00, MICIU/AEI/10.13039/501100011033 eta ERDF/EU) laguntzak baliatu ditut.

diot arreta: azaldu dut zergatik uste dudan inplikatura horiek gezurtzat hartu behar direla, eta bidenabar defendatu dut hitzunaren konpromisoaren ideian oinarrituta azaltzen direla ondoen gezurrak, oro har, eta inplikatura bidezko gezurrak, zehazki.

Gako-hitzak: gezurra, ironia, hitzunaren konpromisoa, metafora, inplikatura, ukagarritasuna.

El objetivo de este trabajo es aclarar qué es la mentira, o en qué consiste mentir. En primer lugar, explico el debate existente en torno a la definición pragmática de las mentiras, centrándome para ello en tres cuestiones: la cuestión de lo dicho, la cuestión de la falsedad, y la cuestión de la intención de engañar. En segundo lugar, abordo el problema que suponen las implicaturas insinceras a la hora de definir la mentira. En concreto, explico por qué considero que estas implicaturas han de considerarse mentiras y definiendo que basarnos en la idea del compromiso del hablante es la mejor manera de definir las mentiras en general, y las mentiras comunicadas mediante implicaturas en particular.

Palabras clave: mentira, ironía, compromiso del hablante, metáfora, implicatura, denegabilidad.

L'objectif de ce travail est de clarifier ce qu'est le mensonge, ou en quoi consiste le mensonge. Tout d'abord, j'explique le débat en cours sur la définition pragmatique du mensonge, en me focalisant sur trois questions : la question du dire, la question de la fausseté et la question de l'intention de tromper. Ensuite, j'aborde le problème posé par les implicatures non sincères dans la définition du mensonge. En particulier, j'explique pourquoi je crois qu'il faut considérer ces implicatures comme des mensonges, et je soutiens que s'appuyer sur l'idée de l'engagement du locuteur est la meilleure façon de définir les mensonges en général, et les mensonges communiqués par des implicatures en particulier.

Mots-clés : mensonge, ironie, engagement du locuteur, métaphore, implicature, denegation.

The aim of this paper is to clarify what lies are, or what lying consists in. First, I explain the existing debate on the pragmatic definition of lies, focusing on three issues: the issue of saying, the issue of falsity, and the issue of the intention to deceive. Second, I address the problem posed by insincere implicatures in defining lies. In particular, I explain why I consider that these implicatures are to be considered lies and argue that relying on the idea of speaker commitment is the best way to define lies in general, and lies communicated by implicatures in particular.

Keywords: lie, irony, speaker commitment, metaphor, implicature, deniability.

GARMENDIA, Joana (2025). «On lying: figurative language, indirect lies and the speaker's commitment», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 70 (1): 127-157.

1. Sarrera
2. Gezuraren definizioa: eztabaidak
 - 2.1 Hiztunak p esan du
 - 2.2 p faltsua da eta hiztunak uste du p faltsua dela
 - 2.3 Hiztunak entzulea engainatu nahi du
3. Esaten ez diren gezurrak
 - 3.1 Konpromisoa eta erantzukizunak
 - 3.2 Implikaturekiko konpromisoa
 - 3.3 Gezurak, hizkuntza figuratiboa eta gezur figuratiboak
4. Ondorioa

Bibliografia

1. Sarrera

Gezurrak aspaldiko aztergaia dira filosofian; bereziki, etikaren alorrean aztertu izan dira. Esparru horretan, gezurraren alderdi sozialak edo moralak aztertu izan dira: zergatik den zerbait txarra edo zergatik den gaitzesgarria gezurra esatea, zein ondorio moral eta sozial dituen, zein zentzutan diren moraliki desberdinak gezurrak eta gainerako estrategia iruzurtiak eta abar. Bada alderdi horiek guztiak zeharkatzen dituen auzi funtsean filosofiko bat, gezurraren definizioari berari lotua: gezurra zer den argitzeak lagunduko digu, azken finean, gezurra esatearen ondorioak, inplikazioak eta arriskuak ulertzen. Horixe da lan honen helburua: gezurra zer den, edo gezurra esatea zertan datzan, argitu nahi dut. Pragmatikaren esparrua baliatuko dut horretarako.

Autore asko saiatu dira, orain baino lehen, gezurraren definizio pragmatikoa josten. Proposamen asko eta askotarikoak egin dira eta, gaur-gaurkoz, eztabaida honetan datza: horietatik zeinek jasotzen dituen egokien hiztunen intuizioak, eta zeinek azaltzen dituen hobeto gezurren adibide askotarikoak. Izan ere, eman dezake, beharbada, auzia sinplea dela: badakigula gezurra zer den eta bat gentozkeela, oro har, adibide multzo batean gezurrak direnak besteetatik bereiztean. Eskarmentuak, ordea, kontrakoa dio: zaila da gezurra zer den zehatz azaltzea, eta askotan intuizio desberdinak ditugu halako adibidea gezurra den edo ez ebatztean. Desadostasun horien atzean zer dagoen argitzea da pragmatikan diharduten autoreen helburua.

Eztabaida, oro har, gezurraren definizio tradizionaltzat har daitekeen honen lau puntuen inguruan egituratzen da:

Hiztun batek gezurra esan du, baldin eta soilik baldin:

- 1) hiztunak p esan du;
- 2) hiztunak uste du p faltsua dela;
- 3) p faltsua da;
- 4) hiztunak entzulea engainatu nahi du.

Lau baldintza horiek (eta horien arteko konbinazio askotarikoak) proposatu dira gezurrak definitzeko. Laurek sortu dute eztabaida: eztabaida horiek argitu eta definizioa finkatzean datza orain gakoa.

Lan honetan, hasteko, gezurraren definizioaren gaineko debatea zertan den azalduko dut. Lehenengo atalean egingo dut hori. Gezurren pragmatikaren mapa orokor samarra marraztuko dut, goiko definizioaren lau baldintzak ardatz hartuta. Baldintza bakoitzari loturik irekita dauden auziak zein diren azalduko dut, eta auzi horien korapiloak eta korapilo horiek sortu dituzten eztabaidak ekarriko ditut mahaigainera. Nire helburua, lehen atal honetan, ez da korapiloak askatzen saiatzea edo eztabaidetan sakontzea. Mapa panoramikoa marraztu nahi dut, gero eztabaida teoriko oso zehatz bat hor kokatzeko, eta, horrela, eztabaidaren inplikazioak hobeto ulertzeko. Bigarren atalean egingo dut hori: inplikatura ez-zintzoen auzian jarriko dut begia, eta defendatuko dut hiztunaren konpromisoetan oinarrituriko hurbilpenak erakusten duela inplikatura horiek gezurtzat jo beharko genituzkeela. Horrenbestez, gezurren definizioaren lehenengo baldintza —gezurrak esan egiten direla dioena— egokitu egin behar dela ondorioztatuko dut.

2. Gezurren definizioa: eztabaidak

Badirudi denok-edo dugula teoria-aurreko kontzepzio bat gezurrena. Gu txi asko, honelako zerbait esango genuke gezurra esatea zer den galdetuko baligute: «Geurra esatea faltsua den zerbait esatea da». Gehienok bat gentozke definizio-moduko horrekin, seguru asko, harik eta zerbait zehatzagoa galdetzen diguten arte, edo adibide jakin bat sailkatzeko eskatzen diguten arte. Izan ere, gezurtiak² faltsua den hori *esan* egin behar du, ala berdin dio beste nolabait komunikatzen badio entzuleari? Gezurriak dioenak faltsua izan behar du, ala nahikoa da hark faltsua dela uste izatearekin? Faltsua den zerbait esaten dugunero ari al gara gezurretan, baita metafora erabiltzen dugunean edo txantxetan ari garenean ere?

Azterketa pragmatikoak galdera horiei erantzun nahi die, horrela gezurren definizio zehatz eta osoagoa lortzeko. Debatea gezurraren definizio tradizional esan diodan horren lau baldintzen gainean artikulatzen da.

² «Geurri» esango diot gezurra esan (komunikatu) duen hiztunari. Egia da eguneroko hizketan gezurrak esan *ohi* dituenari deritzogula «gezurri», baina ez dut hitza adiera horrekin erabiliko nik.

2.1 Hitzunak *p* esan du

Hasteko, esatearen auzia dago; alegia, argitu behar da zer egiten duen hitzunak, zehazki, gezurra esaten duenean. Zenbait autoreren arabera (Horn 2017; Saul 2012), gezurtiak *p* esan (*say*) egiten du; beste batzuek diote gezurtiak baieztatu (*assert*) egiten duela *p* (Adler 1997; Chisholm eta Feehan 1977; Fried 1978; Stokke 2013); azkenik, autore batzuen ustez, hitzunak, gezurretan ari denean, baietsi (*state*) egiten du *p* (Carson 2006). Terminologia kontuez harago, argitu behar dena da zer den gezurretan ari den hitzunak *p* horrekin egiten duena: zein den gezurtiaren hizketa-ekintza zehatza, alegia.

Eman dezake kontu terminologiko hutsala dela, baina ez da horrela; izan ere, lehenengo baldintza hau nola zehazten dugun, horrela geratuko zaizkigu zenbait adibide gure definizio barruan edo hortik kanpo. Azter ditzagun honako lau hauek:

Itzea dieta egiten ari da, eta egunero zer bazkaldu behar duen agintzen dion otordu-zerrenda zorrotza dauka. Erenek badaki hori. Gaur asteartea da. Zerrendaren arabera, Itzeak entsalada bazkaldu behar zuen gaur; pizza bazkaldu du, ordea.

Eren: Zer bazkaldu duzu gaur?

Itzea: (1) Entsalada bazkaldu dut.

IRONIA

Negua da Euskal Herri grisean. Hilabete osoa darama euritan, atertu gabe. Haizea dabil, eta hotz egiten du, eta ilun dago herria, goibel. Eros suitzarra da, eta eguraldi mediterraneoaren bila etorri zen Donostiara bizitzera. Hori badakite bere ikerketa-taldeko guztiek. Eraikinaren atarian daude, aterkiei ezin zabalik eutsi, haizearekin borrokan.

Eros: (2) Beste egun eder eta zoragarri bat Euskal Herriko negu epelean.

METAFORA

Ainhoa eta Aitzol bikote dira, eta asko maite dute elkar. Ainhoak Aitzoli:

Ainhoa: (3) Zu zara nire bihotzeko azukre-koxkorra.

HIPERBOLEA

Zuharari izugarri gustatzen zaio musika. Gogoko dituen talde guztien kontzertuetara joaten da, disko guztiak erosten ditu, aldizkariak goitik behera irakurtzen ditu. Benetan aditua da gaian, eta nabari zaio. Eunatek, harrituta, galdetu dio: «Nola dakizu zuk horrenbeste musikari buruz?».

Zuhara: (4) Milioika kontzertutan izana naiz nire bizitzan.

Lau adibide horiek oso desberdinak dira eta, halere, badute gauza bat komuna: badirudi hiztunak lauretan esan duela faltsua den zerbait. Faltsua da Itzeak entsalada bazkaldu duela, faltsua da egun ederra dela gaurkoa, faltsua da Aitzol azukre puska bat dela, faltsua da Zuhara milioika kontzertutan izana dela. Halaber, lau hiztunek uste dute faltsuak diren lau gauza horiek faltsuak direla. Hala eta guztiz ere, badirudi erraz bereiziko genituzkeela lehenengo adibidea eta beste hirurak: lehenengoan, Itzeak sinetsarazi egin nahi dio Ereni entsalada jan duela; Erosek, ordea, ez digu sinetsarazi nahi edertzat duela gaurko eguna; Ainhoak ez dio Aitzoli sinetsarazi nahi azukre puska bat dela; eta Zuharak ez dio Eunateri sinetsarazi nahi benetan milioika kontzertutan izana denik. Hau da, Itzeak gezurra esan du, baina beste hirurek ez: ironikoki, metafora bidez edo hiperbole bidez hitz egin dute, eta hori zerbait desberdina da.

Hizkuntza figuratiboa erabiltzen dugunean, badirudi faltsua den zerbait «esaten» dugula, nahiz eta ez den hori benetan komunikatu nahi duguna. Gezurrak eta hizketa figuratiboa bereizteko modu bat da gezurren definizio-ko 1) baldintza zorrotz zehaztea. Adibidez, defendatzea gezurtiak baieztatu egiten duela *p*, eta hiztun figuratiboak, aldiz, ez. Esan, esango duela akaso, zentzu ahulgoren batean; baina baieztatu, ez (Viebahn 2017).

Grice ez zen gezurrei buruz pentsatzen ari hizketa figuratiboa argitzen saiatu zenean, baina haren hurbilpenean jada aurki dezakegu hiztun horiek esan, ez dutela esaten defendatzen duen ikuspegia. Griceren arabera, hiztun batek ironia, metafora edo hiperbolea baliatzen dituenean, ez du *p* esaten, baizik eta *esango balu bezala* egiten du (Grice 1967a/89: 34). Esango bagenu bezala eginez lortzen dugu faltsua den *p* bat «erabiltzea» eta horren bidez benetan komunikatu nahi duguna komunikatzea, gezurtizat joko gaituzten

beldurrik gabe. Hau da, Erosek esango balu bezala egin du egun ederra dela gaurkoa, eta hori (p) baliatuz komunikatu du benetan komunikatu nahi zuena: egun arraioa gaurkoa, nork esan ote zidan niri nora eta Donostiara etortzeko bizitzera, hau Espainia dela esango dute oraindik batzuek gero, eta abar. Berdin beste bi adibideetan ere: Ainhoak esango balu bezala egin du Aitzol bere bihotzean duen azukre puska bat dela, eta horren bidez komunikatu du asko maite duela gizona; Zuharak esango balu bezala egin du milioika kontzertutan izana dela eta, horren bidez, kontzertu asko-askotan izana dela komunikatu du.

Zein den esatearen, baieztatzearen, esango balitz bezala egitearen eta baiestearen arteko aldea, ez da erraza zehazten. Gezurriak egiten duena zehazki zer den ere, ematen du ez garela ados jartzen erabakitzen. Argi samar dagoena da ez dela eztabaida hutsala eta baduela ondoriorik gezurren definizioan.

Eztabaiden artean gehien interesatzen zaidana honako hau da, esatearen auziari buruzkoa. Izan ere, iruditzen zait gainerako guztiak zeharkatzen dituela. Lan honen bigarren erdian helduko diot berriro honi, beste ertz batetik tirako badiot ere. Baina, aurrena, azal ditzadan gainerako baldintzei loturiko eztabaidak.

2.2 P faltsua da eta hiztunak uste du p faltsua dela

Bigarrenik, p -ren faltsutasunari buruzko auzia daukagu. Definizio tradizionalaren bigarren eta hirugarren baldintzei eragiten die auzi honek:

- 2) hiztunak uste du p faltsua dela,
- 3) p faltsua da.

Hala, p -ren faltsutasunari buruzkoak dira biak, baina eztabaida desberdinak sortu dituzte batak eta besteak. Batetik, 2) baldintzari lotuta, ezbaian jarri da hiztunak p faltsua dela uste behar duen, edo nahikoa den hiztunak uste izatea p gertuago dagoela faltsu izatetik egia izatetik baino (Carson 2006; Marsili 2014, 2018, 2019). Baldintza, arindu baino, zorrotzu ere egin zitekeen: zenbait autorek defendatu du hiztunak *jakin* egin behar duela

p faltsua dela, eta ez dela nahikoa hori uste izatearekin (Caminada 2009; Turri 2016; Benton 2017; Holguín 2021). Gezurrak aztertzen diharduten autore gehienek zorrotzegitza jo dute jakitearen baldintza hori, ordea (Carson 2006; Whyte 2013; Marsili 2019; Krauss 2017).

Ezagutzaren filosofiako auzi oso oinarritzoei eragiten die debate honek; izan ere, zenbaterainoko ziurtasuna behar du hiztun batek p badakiela esan dezagun? Edo, ziurtasuna ez bada, zer da uste izatea eta jakitea bereizten dituen? Ez da hau auzi horietan sakontzeko lekua, baina erakutsi nahi dut nola eragiten dioten, zehazki, gezurrei. Hona hemen adibide bat:

Ekainek ez daki atzo ireki zuten kaxan bonboirik geratzen ote den. Badaki atzo erdiak baino gehiago jan zituztela, badaki gero berak beste batzuk ere jan zituela ezkutuan, eta ikusi ditu ama eta arreba beste horrenbeste hartzen. Beraz, jakin, ez daki, baina susmoa du ez dela bonboirik batere geratzen. Esan dezagun Otik 1erako eskalan, 0.25ean uste duela bonboirik badela oraindik, alegia, uste duela *ziur-rririk faltsua* dela bonboirik badela kaxan. Malen etorri da etxera eta bonboirik baduten galdetu die:

Ekain: (5) Bada bonboiren bat oraindik kaxan.

Marsilik dio Ekainek gezurra esan duela eta, intuizio hori ondo jasotzeko, 2) baldintza ordeztu egin behar dela honako beste honekin:

Konparaziozko zintzotasunaren baldintza:

(CIC) Hiztunak ziurtasun handiagoa du p -ren faltsutasunaz horren egiaz baino.

(Marsili 2019: 118)³

Aldaketa horrekin, Marsilik «erdizkako usteen» gezurrak azaldu nahi ditu. Eztabaida honek baditu, gainera, moralaren mailako ondorioak: Marsiliren formulazioaren arabera, hiztun batek 0.51ko ziurtasuna badu p -ren egiari buruz, orduan ez du gezurra esaten p esandakoan. Nolanahi

³ Honelaxe dio jatorrizkoak:

The comparative insincerity condition: (CIC) The speaker takes herself to be more confident in the falsity of p than in its truth. (Marsili 2019: 118)

ere, entzuleek, *p* entzutean, sinets dezakete *p* 100ean, alegia, sinets dezakete *p* gauza ziurra dela, zergatik eta hiztunak *p* esan duelako. Horrek erakutsiko luke, Kraussen (2017) arabera, Marsiliren hurbilpenak gaizki egiten duela kasu horiek gezurtzat ez hartuta, gezurrak bezain gaitzesgarri izan baitaitezke.

Ikus dezakegunez, hasieran sinplea eman zezakeen bigarren baldintza horren bueltan auzi oso korapilatsuak daude josiak: ezagutzari eta usteei buruzkoak, gezurra esatearen moralari buruzkoak, eta zer ez. Ez da nire asmoa hemen horietan sakontzea eta, beraz, hemendik aurrera ahalik eta zentzurik neutroenean erabiliko dut bigarren baldintza, eta ez nuke arazorik izango horren birformulazio zehatzagoa edo zabalagoa onartzeko, behar izanez gero.

Horraino bigarren baldintzari buruzkoak⁴. Halaber, bada eztabaidarik hirugarrenari buruz: autore gehienek arabera (Saul 2012, Meibauer 2005, Stokke 2013), esaldi bat gezurtzat jotzeko nahikoa da hiztunak *p* faltsua dela uste izatea; aitzitik, zenbait hurbilpenetatik defendatu da hori ez dela nahikoa eta *p*-k, gainera, faltsua *izan* behar duela. Gezurren definizioaren 3) baldintza behar dugun edo ez, hori da eztabaida horrek ebatzi nahi duena.

Gezurren ezaugarri bereizgarria da hizkuntzaren erabilera ez-zintzoak (*insincere*) direla: arrantzale batek esaten badu «Arrain handi-handia harrapatu dut!», gezurretan ari da baldin eta ez badu uste arrain handi-handia harrapatu duenik. Nolanahi ere, zenbaitek argudiatu du hiztunak esandakoak

⁴ Gezurren definizioaren bigarren baldintzak gogorragoa edo ahulagoa izan behar duen eztabaidatu dugu hona arte. Auzitan jarri ez dudana zera da: bigarren baldintza hori behar ote dugun gezurra definitzeko. Eztabaida teorikoan ez da, nik dakidala, hori zalantzan jarri. Bestelakoa da egunerokotasunean gezurrei buruz hitz egitean dugun jarrera: inork faltsua den zerbait esaten badu, gezurra esan duela esaten dugu maiz, askotan inporta izan gabe hiztunak esan duena faltsua dela uste duen edo ez. Alegia, egia dela uste dugun zerbait esan badugu, baina erratu eta benetan faltsua den zerbait esan badugu, gezurra esan dugula entzun beharko dugu maiz. Are gehiago: zerbait faltsua dela esan beharrean, zerbait hori *gezurra* dela ere esan ohi dugu. Egunerokotasunean ez dugu faltsuaren eta gezuraren arteko bereizketa oso fin erabiltzen; horrek ez du esan nahi, ordean, maila teorikoan ondo bereiz ezin ditzakegunik. Horretantxe ari naiz saiatzen hemen. Eske-rak eman nahi dizkiot iruzkingile anonimo bati, kontu hau seinalatut didalako.

faltsua *izan* behar duela —alegia, ez dela nahikoa hiztunak hori faltsua dela uste izatearekin—. Ikuspegi gogorrago honen alde egin duten autoreen arabera (Coleman eta Kay 1981; Turri eta Turri 2015), faltsua dela uste dugun zerbait esaten badugu, baina oker bagaude eta esan duguna benetan egia bada, orduan ez dugu gezurrik esan. Hona hemen adibide bat:

Nire lagun Johnekin joan naiz arrantzara. Arrain bana harrapatu dugu, biok aldi berean. Ez gara ohartu, baina gure hariak gurutzatu egin dira. Nik oso arrain handia harrapatu dut, eta Johnek bat oso txikia, baina guk uste dugu nik harrapatu dudala txikia eta Johnek handia. Bi arrainak uretara bota ditugu gero. Arrain txikia harrapatu dudala pentsatuz joan naiz etxera. Iritsi naizenean, aitak, arrantzale porrokatua, zer moduz moldatu naizen galdetu dit. Nik esan diot arrain handi-handia harrapatu dudala eta gero uretara bota dudala, eta horrekin engainatu egin nahi izan dut harrapatu dudan arrainaren tamainaz. (Carson 2006: 285)

Gezurren ikuspegi objektiboaren⁵ arabera, ez diot gezurrik esan aitari, egia baita arrain handia harrapatu dudala —nahiz eta nik ez dudan hala uste—. Ikuspegi subjektiboaren arabera, aldiz, gezurra esan diot, inporta duen gauza bakarra zera baita: nik uste dudala faltsua dela arrain handia harrapatu dudala. Auzi honi oso interesgarri irizten badiot ere, ez naiz eztabaida horretan sartuko hemen. Argudioaren mesedetan, emantzat joko dut gezurtiak uste duela esan duena faltsua dela; inork 3) baldintza gehitu nahi badio horri, gehi diezaiola —ez die horrek nire argudioei eragingo—.

2.3 Hiztunak entzulea engainatu nahi du

Azkenik, eztabaidagai da ea hiztunak, gezurra esateko, entzulea engainatzeko asmoa izan behar duen nahitaez. Zenbait autoreren arabera (Lackey 2013; Mahon 2007; Meibauer 2011, 2014; Dynel 2011; Chisholm eta Feehan 1977; Adler 1997), gezurren definizioan nahitaezkoa da hiztuna-

⁵ Wiegmann eta Meibauerren (2019) terminologia erabiltzen ari naiz hemen.

ren asmo iruzurtiari erreferentzia egiten dion 4) baldintza; bestela, ezingo genituzke bereizi gezurrak eta iruzurrik ez dagoen beste zenbait hizketa-kasu. Autore horien arabera, engainatzeko asmoa da bereizten dituen, batetik, gezurrak eta, bestetik, fikzioa, hizkuntza figuratiboa eta txantxak (eta, akaso, hizkuntzaren beste zenbait erabilera berezi). Ikusi ditugu goian hizkuntza figuratiboaren hiru adibide; azter ditzagun orain beste bi hauek:

FIKZIOA

—Familia honetan ez dago sekreturik! —esan zuen Aitak.

Eskuan Martinaren koaderno astintzen zuen. Martinak egun batzuk lehenago ezkutuan erosi zuen sarrailadun koaderno hura, azal arrosak zituen, eta estanpazioan txoriak, konposizioan zuten tokiaren arabera hegala zabalik edo itxita. (Mesa 2022: 9)⁶

TXANTXA

Ingeleseko eskola-orduan, mahaiez mahai dabil Adei, denei ere zerbait galdezka. Anerren mahaira iritsi da, eta galdetu dio:

—Zer esan nahi du «I don't know» horrek?

—Ez dakit.

—Ene, ez daki inork!

Lehenengo adibidean, Sara Mesa idazleak ez du uste egia denik Aitak «Familia honetan ez dago sekreturik!» esan duela, eskuan Martinaren koaderno, Martinak ezkutuan erositako, sarrailaduna eta txori-marrazkiduna. Bigarrenetan, txistea kontatzen ari denak ez du uste egia denik Adei mahaiez mahai ibili dela ingeleseko eskola-orduan, eta azkenean Anerrengana iritsi eta galdetu diola zer esan nahi ote duen «I don't know» horrek, eta Anerrek

⁶ Honelaxe dio jatorrizkoak:

—¡En esta familia no hay secretos! —dijo Padre.

Agitaba en la mano el cuaderno de Martina, un cuaderno con cerradura que ella había comprado a escondidas días atrás, con las cubiertas rosas y un estampado de pájaros con las alas abiertas o cerradas según su lugar en la composición.

(Mesa 2022: 9)

erantzun «Ez dakit», eta horrekin nahastuta Adei kexu dela inork ez dakielako zer esan nahi duen ingelesezko esapideak. Fikziozko lanetan eta txisteak kontatzean, beraz, faltsuak direla uste dugun gauzak esaten ditugu, gezurtiak nola. Aldea, engainatzeko asmoan datza: gezurtiak entzuleari sinetsarazi nahi dio egia dela *p*; fikzioan edo txantxetan ari garenean, entzuleak ez digu sinetsarazi nahi *p* egia denik edo berak hala dela uste duenik. Hori da gezurren definizioan 4) baldintza, engainatzeko asmoarena, behar dugula defendatzen duten autoreen argudioa.

Ikuspegi horrek arazo bat baino gehiago du. Hasteko, fikziozko diskurtsoak egiarekin duen harremana auzi korapilatsua da, eta ez da horren erraz onartzekoa fikzioan esandakoak gauza faltsuak direnik. Eztabaidagarria da, behintzat. Txantxen kasuan ere, berdin. Ez naiz ni hemen putzu horietan sartuko; ikus, esaterako, Friend (2017) edo Kroon eta Voltolini (2019) pragmatikaren esparruan fikzioari lotuta aztertu diren auzietara gerturatzeko.

Bada beste arazo bat nabarmena. Onartuko bagenu gezurra esateko nahitaezkoa dela entzulea engainatzeko asmoa izatea, orduan ezingo genituzke gezur lotsagabe deritzenak (*bald-faced lies*) azaldu. Begira honako adibide honi:

Dekano batek beldur die ikasleen kexei, eta erabakia du ez duela inoiz ikasle bat plagio egiteaz salatuko, ez bada ikasleak berak onartzen duela plagio egin izana. Gaur irakasle batek ikasle bat dekanorenera bidali du, plagio egin baitu lan batean. Dekanoak aurrean du ikaslearen lana, eta nabarmena da plagioa, ez dago inolako zalantzarik. Ikasleak, ordea, badaki dekanok ez duela zigortuko ez badu onartzen plagio egin izana. Dekanoak galdetzen dio ea plagio egin duen, eta ikasleak erantzun:

(6) Ez dut plagio egin.

(Jatorrizko adibidea Carsonena [2006: 290] da, baina moldatu egin dut nik.)

Zenbait autoreren arabera (Carson 2006; Fallis 2009; Saul 2012; Sorensen 2007; Stokke 2013), gisa horretako adibideak gezurrak dira, gezur lotsagabeak, nahiz eta hiztunak ez duen entzulea engainatzeko asmorik. Adibide horiek darabiltzate argudiotzat erakusteko gezurren definizioak ez duela 4)

baldintza, engainatzeko asmoarena, behar. Izan ere, adibide horiek erakusten dutenez, bada entzulea engainatzeko asmorik ez duten gezurrak.

Gezur lotsagabeak nahiko kasu bereziak dira, eta horien adibideak ez dira, nire ustez, oso naturalak edo erraz onartzekoak askotan. Eztabaidari, argia baino, arrea ekarri diote maiz. Hala eta guztiz ere, bat nator azken autore horien ondorioekin: engainatzeko asmoa ez da nahitaezkoa gezurra definitzeko. Izan ere, 1) baldintza, esatearena, ondo eta zehatz definitzen badugu, horrekin nahikoa izango dugu gezurrak eta hizketa figuratiboa, fikzioa eta txantxak bereizteko. Ez dugu, beraz, aparteko laugarren baldintza hori behar.

Lau baldintza horien ingurukoak dira, bada, gezurren azterketan irekiak dauden eztabaida nagusiak. Bada auzi bat, ordea, eztabaida horiek emantzat jotzen dutena: gezurtiak *p* esan (edo baieztatu edo baietsi) egiten du. Alegia, gezurren definizioek, oro har, ez dute aintzat hartzen auresuposizio bidez edo inplikatura bidez komunikaturiko uste faltsurik. Autore bakan batzuek zalantzan jarri dute postura hori: Viebahnnek (2020) defendatu du auresuposizio bidez komunikaturiko uste faltsuak gezurtzat jo beharko genituzkeela, eta Marsilik (2021) argudiatu du batzuetan baiezpenez bestelako hizketa-ekintzen bidez esaten dugula gezurra (promesa bidez, esaterako). Meibauerrek (2005, 2011, 2023) inplikatura bidezko gezurrik ere badela argudiatu du, eta horren alde egin dut nik ere duela gutxi (Garmendia 2023). Lan honen bigarren erdian, auzi hau zehazki zertan datzan azalduko dut: inplikatura ez-zintzoak zer diren eta zein korapilo sortzen duten gezurren azalpen pragmatikoaren mapan. Azalduko dut zergatik uste dudan inplikatura horiek gezurtzat hartu behar direla, eta bidenabar defendatuko dut hiztunaren konpromisoaren ideian oinarrituta azaltzen direla ondoen gezurrak, oro har, eta inplikatura bidezko gezurrak, zehazki.

3. Esaten ez diren gezurrak

Hiztunak, esaten duena baino gehiago komunikatu ohi du. Esaldi bat egitean, inplikaturak ere komunikatzen ditu hiztunak —baita auresuposio-

zioak ere, eta beste zerbait ere bai akaso; baina inplikaturetara mugatuko dut nire azterketa hemen—. Adibidez, hitzun batek, oso normal eta natural inplika dezake ohera doala «Nekatua nago» esanda. Testuinguruari lotu-lotuak daude inplikaturak: festa batean bagaude eta goizeko ordu txikiak badira, hitzunak inplika dezake etxera joan nahi duela «Nekatua nago» esanda; edo, zinemara joan nahi dudana galdetu badidazu, eta nik «Nekatua nago» erantzun, ziurrenik inplikaturako nizan ez dudala zinemara joan nahi. Une oro, naturalki, normal-normal, komunikatzen dizkiogu elkarri inplikaturak, esaten dugunetik harago.

Begien bistakoa da hitzun batek, esan duena faltsua dela uste izan dezakeen bezalaxe, uste izan dezakeela inplikatu duena faltsua dela. Horraino denok geundeko ados. Ebatzi beharreko auzia honako hau da: faltsua dela uste duen zerbait inplikatu duen hitzunak gezurra esan duen ala ez. Hona hemen inplikatura ez-zintzoen adibide bat:

John eta Mary duela gutxi hasi dira elkarrekin ateratzen. Valentino Maryren bikotekide ohia da. Gau batean, zera galdetu dio Johnek Maryri: «Egon al zara Valentinorekin aste honetan?»; eta Maryk erantzun: «Valentinok bi aste daramatza mononukleosiarekin gaixoa». Valentinok, egiaz, bi aste daramatza mononukleosiarekin gaixo; baina egia da, halaber, Maryk hitzordua izan duela Valentinorekin bart gauean. Gezurra esan al du Maryk? (Coleman eta Kay 1981: 31)

Maryk egia dela uste duen zerbait esan du eta, horrekin, faltsua dela uste duen zerbait inplikatu du. Hortaz, gezurra esan al dio Maryk Johni? Edo, akaso, engainatu du, baina gezurrik esan ez? Hori da argitu nahi duguna. Faltsua dela uste dugun zerbait inplikatzeari gezurra esatea dela defendatzen duen ikuspegiak ez du jarraitzaile asko⁷. Meibauerrek (2005, 2011, 2023) ikuspegi horren alde egin du, eta halaxe egin dut neronek ere (Garmendia 2023); gezurren teoriarik gehienek, ordea, aurkako posizioa defendatu dute (Adler 1997; Chisholm eta Feehan 1977; Dynel 2011; Fallis 2009; Horn 2017; Saul 2012; Stokke 2013; Vincent eta Castelfranchi 1981).

⁷ Elkarriketa-inplikatura partikularizatuei (*particularized conversational implicatures*, PCI) buruz ariko naiz soilik lan honetan, horiek baitira auzia ondoen erakusten dutenak —kasurik eztabaigarrienak—. Inplikatura konbentzional ez-zintzoei buruz, ikus Viebahn (2020), Stokke (2017).

Hiztun arrunten intuizioei erreparatzea lagungarri dateke auzi hau ebazteko. Nolanahi ere, azterketa esperimentalek ez dute oraingoz emaitza erregularrik eman: badirudi hiztun arruntek gezurtzat jotzen dituztela zenbait inplikatura ez-zintzo, baina ez denak eta ez beti (ikus Weissman eta Terkou-rafi 2019; Wiegmann eta Willemsen 2017; Hardin 2010; Wiegmann eta Meibauer 2019).

Badirudi, beraz, hiztunen intuizioei erreparatzen badiegu ikusiko dugula ez daukagula oso argi, oro har, gezurren muga zein den. Esatearen teoriek, ordea, defendatzen dute argia eta zehatza dela muga hori: hiztunak esan (baieztatu, baietsi) egin badu faltsua dela uste duena, orduan gezurra esan du; gainerakoan, ez. Nekez azal dezakete teoria horiek badela zenbait inplikatura ez-zintzo hiztun arruntek gezurtzat joko luketena. Horixe da auzi honetan askatu nahi dugun korapilo nagusia.

Inplikatura ez-zintzoak ez direla gezurrak defendatzeko, hiztunaren konpromiso eta erantzukizunetara jotzen dute esatearen teoriariek. Honela dio Hornek:

Gezurra esaten badizut, egin dudan ekintza ilokutibo horren gaitzespena niretzat da osoki; intenzionalki engainatzen bazaitut, elkarrekin eraiki dugu iruzurra, eta erantzukizuna hiztunak eta entzuleak partekatzen dugu. (Horn 2017: 39-40)

Ildo berean ulertu ohi da MacIntyre-k Kanten ikuspegiaz egiten duen irakurketa:

Kanten iritiz, beraz, nire eginbeharra egia dena soilik baieztatzea da, eta nik esandakotik edo nik egindakotik besteek atera ditzaketen inferentzia okerrak, kasu batzuetan behintzat, ez dira nire erantzukizuna, haiena baizik. (MacIntyre 1994: 337)

Esatearen teoriek dituzten mugak eta ezinak azaleratu eta gezurren ezau-garritze egokiagoa zertzeko, konpromisoaren ideian oinarrituriko teoriak proposatu dira azkenaldian, hain justu. Gezurrak, esandakoan ez, eta hiztunaren konpromisoan oinarrituta ulertu behar direla defendatzen dute konpromisoaren teoriariek: alegia definizio tradizionalaren 1) baldintza ego-kitu egin behar dela, eta konpromisoaren terminotan eman. Bide horretatik

jo dut nik ere. Zehatzago esanda, defendatu dut (Garmendia 2023) hitzunaren konpromisoan oinarrituta azal dezakegula gezurrak zer diren, eta halaber azal dezakegula zergatik jo ohi ditugun zenbait inplikatura ez-zintzo (baina ez denak oro) gezurtzat.

Argitu dezadan zer den hitzunaren konpromisoa, zein diren haren erantzukizunak, eta zer erakusten diguten bi nozio horiek inplikatura bidezko gezurrei buruz.

3.1 Konpromisoa eta erantzukizunak

Esaldi bat egiten dugun bakoitzean, horren edukiren batekiko konpromisoa hartzen dugu. Eduki batekiko konpromisoa hartzeak esan nahi du eduki horren egiarekiko erantzukizuna hartzea, eta eduki baten egiarekiko erantzukizuna hartzeak esan nahi du hitzunak nahi duela entzulea konturatzea hitzunak nahi duela entzuleak uste izatea hitzunak uste duela eduki hori egia dela. Hori da, funtsean, ekintza komunikatibo ororen oinarrian dagoena: ez ditugu hitzak ebakitzen, zergatik eta gure ahotsa entzun nahi dugulako, edo ahots-kordak berotu nahi ditugulako —edo ez dira horiek, behintzat, hemen axola zaizkigun esaldiak—. Esaldi bat egitea beti da, guri dagokigun zentzuan, ekintza komunikatibo bat, konpromisoak hartzeko modu bat.

Datozenetan berebiziko garrantzia izango du hitzunen konpromisoak atzemateak; alegia, argitu beharko dugu halako hitzunak konpromisorik baduen eduki batekiko ala ez. Horretarako, test gisara, konpromisoen alderdi normatiboetan oinarrituriko ezaugarritzea erabiliko dut: eduki batekiko konpromisoa hartzeak esan nahi du hitzunari kargu har diezaiokegula eduki horri dagokionez, eta hitzunak erantzukizun diskurtsiboa duela eduki horri dagokionez⁸.

⁸ Hurbilpen askotatik definitu dira hitzunaren konpromisoak (Alston 2000; Morency *et al.* 2008; ikus de Brabanter eta Dendale 2008). Horien artean, Marsilik (2021) defendatu duen ikuskera iruditzen zait zuzenena, eta haren terminologia baliatuko dut. Dena den, Marsiliren helburua eduki esplizituen bidez adierazten diren gezurrak aztertzea da —ez aurreuposizioz, ez inplikaturarik— eta, beraz, baieztapenen mailako konpromisoak aztertzen ditu. Nire helburua maila espl-

Konpromisoaren alderdi normatiboak

KARGU HARTZEA (*accountability*): hiztun batek bere esaldiaren eduki batekiko konpromisoa hartzen duenean, eta eduki hori faltsua dela jakiten badugu, orduan, entzuleak hiztuna kritika/gaitzets/arbuia dezake —kargu har diezaioke—.

ERANTZUKIZUN DISKURTSIBOA (*discursive responsibility*): hiztun batek bere esaldiaren eduki batekiko konpromisoa hartzen duenean, espero da: a) ez duela bere burua kontraesango eta, b) hala eskatuz gero, konpromisoa duen eduki horren egia justifikatuko duela.

Bi alderdi horiek funtsezko zaizkio hiztunaren konpromisoari. Nolanahi ere, konpromiso mailak eta mailak daude: hiztun bat egon daiteke eduki batekiko gehiago edo gutxiago konprometitua. Pentsa, adibidez, honako adibide hauetan:

- (7) Emma mozkorra zegoen bart.
- (8) Zin dagit Emma mozkorra zegoela bart.
- (9) Dirudienez, Emma mozkorra zegoen bart.

Marsilirenak dira hiru adibide horiek (2021: 3262). Lehenengoan hiztunak baieztapen bat egin du eta, beraz, konpromisoa du esan duen horren egiaiekiko: pentsa, adibidez, Emmak nola kargu hartuko liokeen hiztunari, baldin eta faltsua balitz mozkortu egin zela bart. Bigarren adibideak, (8)k, erakusten du hiztunaren konpromisoa indartu egin daitekeela zenbait aditz performatibo erabiliz gero: kasu honetan, hiztunak zin egin du, eta ez baieztatu, eta horrek eragin egiten dio bere konpromiso mailari. Kontrara ere gerta daiteke: hiztunak, indartu ez, eta ahuldu egin dezake esandakoarekiko duen konpromisoaren maila —zenbait modifikatzaile erabilita, adibidez, (9) n egin duen gisan—⁹.

zitutik harago joatea denez, eta inplikaturak ere kontuan hartu nahi ditudanez gezurrak definitzerakoan, konpromisoaren bi alderdi horien ezaugarritze apur bat orokorragoa erabiliko dut.

⁹ Modifikatzaile ebidentzialak eta modal epistemikoak aipatzen ditu Marsilik (2021: 3262). Euskarazko partikula ebidentzialei buruz —*omen* eta *bide*, esaterako—, ikus Korta eta Zubeldia (2014, 2022).

Hiztunak, beraz, konpromisoa du, oro har, esaten duenarekiko, baina konpromiso hori graduala da eta hiztuna egon daiteke gehiago edo gutxiago konprometitua eduki batekiko. Oso gogoan izan behar dugu gradualtasun hori inplikaturak aztertzen ari garenean.

3.2 Inplikaturekiko konpromisoa

Hiztunak konpromisoa du esaten (edo baieztatzen, edo zin egiten) duenarekiko. Orain, guk jakin nahi duguna da ea inplikatzeko duenarekiko ere konpromisorik baduen hiztunak, eta horrek ez dirudi horren auzi argia, bai baitirudi ezin zaiola hiztunari inplikatu duenaz kargu hartu. Izan ere, inplikaturak ezabagarriak (*cancellable*) dira (Grice 1967a/1989: 39; Grice 1967b/1989: 44-46), eta, hortaz, baita ukagarriak (*deniable*) ere.

Ukagarritasunak zera esan nahi du: egia dela uste duen zerbait esan eta faltsua dela uste duen zerbait inplikatu duen hiztunak uka dezakeela gero, inork kargu hartzen badio, halako inplikatura komunikatzeko asmorik zuenik. Ekar dezadan gogora lan honen hasieran aipatu dudaren dietaren adibidea (1), eta gehi diezaiodan inplikatura bidezko aldaera bat (10), argi ikus dezagun ezin zaigula berdin kargu hartu esan dugunaz edo inplikatu dugunaz, eta halaber ulertzeko nola eragiten dion ukagarritasunak alde horri:

Itzea dieta egiten ari da, eta egunero zer bazkaldu behar duen agintzen dion otordu-zerrenda zorrotza dauka. Erenek badaki hori. Gaur asteartea da. Zerrendaren arabera, Itzeak entsalada bazkaldu behar zuen gaur; pizza bazkaldu du, ordea.

Eren: Zer bazkaldu duzu gaur?

Itzea: (1) Entsalada bazkaldu dut.

(10) Astearteetan entsalada tokatzen zait.

Zer gertatuko litzateke Erenek jakingo balu Itzeak, egiaz, pizza bazkaldu duela? Faltsua den zerbait esan digutela jakiten dugunean egin ohi duguna egingo luke, ziurrenik: kargu hartuko lioke Itzeari, eta galdetu ea zergatik esan dion entsalada jan duela.

Itzea saia daiteke bere burua zuritzen. Ez du hori berdin egin ahal izango, Ereni (1) edo (10) esan dion: astearteetan entsalada tokatzen zaiola esan badio (10), orain argudia dezake ez ziola horrekin adierazi nahi ez duenik gaur entsaladarik jan —alegia, saia daiteke bere inplikatura ukatzen—. Aitzitik, Itzeak Ereni esan badio entsalada bazkaldu duela (1), orain ezingo du, inolaz ere, hori adierazi nahi izan duela ukatu. Badirudi horrek erakusten duela esaten dugunaz kargu har diezaguketela, baina ez, ordea, inplikatzeko dugunaz, eta, hortaz, erakutsiko luke konpromisoa dugula esaten dugunarekiko, baina ez inplikatzeko dugunarekiko.

Ukagarritasunaren probak erakutsiko luke, orduan, hiztunek, oro har, ez dutela konpromisorik inplikaturekiko eta, beraz, ez direla gezurretan ari faltsutat duten zerbait inplikatzeko dutenean. Ikusi dugu, aitzitik, azterketa esperimentalek ez dutela hori erakusten: zenbait inplikatura ez-zintzo ez dira gezurtzat jotzen, baina beste batzuk bai. Alde horren zergatia azaltzea da erronka.

Auzi horri erantzuteko, inplikaturen beste ezaugarri funtsezko bat ekarri behar dugu gogora: ezabagarri izateaz gain, inplikaturak indeterminatuak dira (Grice 1967a/1989: 40), eta ahulago edo gogorrago komunika daitezke¹⁰. Horrek esan nahi du kasu batzuetan argi eta garbi ikusiko dugula zer den hiztun batek esaldi batekin inplikatu nahi izan duena eta, beste batzuetan, aldiz, zalantza egin dezakegula zer ote zen hiztunak benetan inplikatu nahi zuena, edo inplikatura jakin bat komunikatu nahi ote zuen edo ez. Beste hitz batzuekin esateko: kasu batzuetan, inplikatura bat beharrezkotzat jotzen dugu, elkarriketak kooperazioari eta errelebantziari eutsiko badio; beste kasu batzuetan, baliteke argi ez egotea inplikatura hori behar den edo ez. Inplikaturen gradualtasun horrek eragin egiten dio, hasteko, horien ukagarritasunari, eta, ondorioz, baita hiztunaren konpromisoari ere.

Inplikatura batzuk, ahulenak, erraz ukatzekoak dira; inplikatura gogorragoak, ordea, nekez uka ditzake hiztunak. Ukagarritasunaren gradualtasun hori zuzen-zuzenean lotzen zaio hiztunaren konpromisoen gradualtasunari: hiztunak konpromiso handiagoa du inplikatura gogorrekiko, inplikatura

¹⁰ Ahul eta gogor, Errelebantziaren Teoriaren zentzuan (Carston 2002: 380).

ahulekiko baino. Horrenbestez, konpromisoa ez da beti bat-bera inplikaturetan, eta horrek azal dezake, dagoeneko nabarmena izango denez, azterketa esperimentaletan atzeman dugun irregulartasuna. Izan ere, inplikatura ez-zintzoak ez dira denak konpromiso maila berekoak izango eta, ondorioz, horien artean batzuek izango dute nahikoa konpromiso gezurtzat jotzeko eta, beste batzuek, ordea, ez.

Inplikaturekiko dugun konpromisoa graduala da, eta gradualtasun horrek azaltzen du zergatik ez dugun iritzi beti-bera inplikatura ez-zintzoak sailkatzean. Balio dezake horrek gezurrak konpromisoan oinarrituta ulertzen direla ondoen defendatzen duen ikuspegiaren alde egiteko —gezurrak *esan* egiten direla dioten hurbilpenek ezin baitute irregulartasun hori azaldu—. Aitzitik, horrek ez du ezeztatzen inplikatura ez-zintzoak ez direla gezurrak defendatu dutenen ikuspegia: konpromisoak gradualak direla onartuta ere, eta hiztunek badutela nolabaiteko konpromisoa inplikatura batzuekiko, hala ere, defenda daiteke inplikaturekiko dugun konpromisoa ez dela inoiz esaten dugunarekiko dugun konpromisoaren maila berekoa (ikus, adibidez, Morency *et al.* 2008: 212).

Horren aurrean, eta ulertzeko inplikaturekiko dugun konpromisoa ez dela esaten dugunarekiko dugun konpromisoaz horren desberdina, hizketa figuratiboari begiratu besterik ez dugula defendatu dut (Garmendia 2023). Horretarako, baina, begirada jaso eta lan honen lehen atalean marraztu dudana mapari goraxeagotik begiratzea dagokigu.

3.3 Gezurrak, hizkuntza figuratiboa eta gezur figuratiboak

Lan honen lehen atalean, gezurren definizioaren bueltan irekiak dauden auzi nagusiak ekarri ditut. Hor ikusi dugu badela auzi bat baldintza bati baino gehiagori korapiloa egiten diona: desberdindu behar ditugu gezurrak eta hizketa figuratiboa, bi gauza direlako, bi eta desberdinak, eta gure definizioak bereizi behar ditu horrenbestez. Ikusi dugu, halaber, bereizketa hori egin nahi izan dela bi modutara behintzat bai: esatearen nozioa zorrozituz —gezurretan *esan* egiten dugulako, hizketa figuratiboan ez— edo definizioari engainatzeko asmoaren baldintza gehituz —gezurriak engainatu egin nahi

gaituelako, hiztun figuratiboak ez—. Ikusi dugu bi bideek badutela korapilorik. Dena den, bada hirugarren bide bat, garbiagoa eta zuzenagoa: konpromisoak bereizten ditu gezurtia eta hiztun figuratiboa.

Beste bi bideei ekin dioten autoreen oinarrian datza, egia esan behar bada, konpromisoaren ideia. Irudipena badugu hiztun figuratiboak ez duela *p* esaten, edo iruditzen bazaigu ez duela engainatzeko asmorik, hori da, hain zuzen, hiztun horrek ez duelako konpromisorik hartzen *p*-rekiko. Konpromisoaren muinean zehaztu ditudan bi alderdiei erreparatzen badiegu, aise ikusiko dugu hori.

Konpromisoa hartu duen hiztunari, esan duena faltsua bada, kargu har diezaiokegu; halaber, konpromisoa duen hiztunak erantzukizun diskurtsiboa du esandakoarekiko. Hiztun figuratiboek ez dute ez bata ez bestea betetzen. Ainhoak Aitzoli esan dio (3) «Zu zara nire bihotzeko azukre-koxkorra»; Aitzolek, ordea, ez dio kargu hartuko, zergatik eta faltsua den zerbait esan diolako. Aitzolek, izan ere, ulertu du Ainhua metaforikoki ari zaiola, eta, beraz, ez duela konpromisorik «esan» duenaren egiaiekiko. Berdin ironiarekin eta hiperbolearekin: ez diogu Erosi kargu hartuko faltsua delako egun zoragarria denik gaurkoa, eta Eunatek ez dio kargu hartuko Zuharari hura ez delako *milioika* kontzertutan izan. Hizkuntza figuratiboa erabiltzen dugunean ezin digute kargu hartu *p* faltsua delako, figuratiboki ari garela ulertu duenak ulertu baitu ez dugula *p* horrekiko konpromisorik.

Era berean, Erosek jarrai dezake bere erretolika purrustaka, hemengo eguraldiaz kokoteraino dagoela esanaz. Hori egin dezake, ez duelako erantzukizun diskurtsiborik bere esaldi ironikoaren eduki literalarekiko: (2) «Beste egun eder eta zoragarri bat Euskal Herriko negu epelean». Berdin beste bi hiztunen kasuan ere: Ainhoak ez du zertan bere diskurtsioan jarraitu Aitzol azukre puska bat balitz bezala, edo ez litzateke irrazionala edo ez-kooperatiboa Zuharak esatea (4) «Milioika kontzertutan izana naiz nire bizitzan; zehazki, 357tan izana naiz». Figuratiboki ari den hiztunak ez du erantzukizun diskurtsiborik *p*-rekiko, ez baitu horrekiko konpromisorik.

Auzi honi lehenengo bidetik heldu eta defendatzen zutenek hiztun figuratiboak ez duela *esaten*, arrazoi zuten, neurri batean: baina, ohar gaitezen, ez duela esaten, ez duelako konpromisorik hartzen. Esatea beti da konpro-

misoak hartzeko ekintza, eta horregatik diot nik ere, Griceri jarraituz, hiztun figuratiboak, esan ez, eta esango balu bezala egiten duela.

Ironia, metafora eta hiperbolea ez dira, ordea, konpromisorik batere ez duten hizketa-ekintzak. Hitztunak, figuratiboki ari denean, bere esaldiaren eduki literala (p) esango balu bezala egin eta beste zerbait komunikatzen du: inplikatura batzuk —eta horiekikoa da hitzunaren konpromiso erabatekoa—. Hizkuntza figuratiboa berezia da, ez konpromisorik gabea delako, baizik eta hitzunaren konpromisoa erabat inplikaturekikoa delako. Ezaugarri horrek egiten ditu berezi hitzun figuratiboak, eta ezaugarri horrek lagunduko digu argitu nahi dugun auzia ebazten.

Hemen utzi dugu inplikatura ez-zintzoen eztabaida: onartuta ere konpromisoak gradualak direla eta izan dezakegula konpromiso gehiago edo gutxiago gure inplikaturekiko, erakusteko dago inplikaturekiko konpromisoa izan ote daitekeen inoiz esaten dugunarekiko dugun konpromisoa adinakoa. Argudiatuko dut baietz, eta horrenbestez defendatuko dut inplikatura ez-zintzoak izan daitezkeela gezurrak.

Inplikaturekiko dugun konpromisoaren gradueltasuna islatzen da horien ukagarritasun maila aldakorrean. Esaten duguna ez da ukagarria, horregatik onartzen dugu denok hitzunak zalantzagabeko konpromisoa duela esaten duenarekiko. Badira, ordea, uka ezin daitezkeen inplikatura batzuk ere; ez dute, beraz, konpromiso hala-holakoa, ezpada esandakoarekiko dugun adinako konpromiso erabatekoa. Figuratiboki hitz egiten duten hitzunen konpromisoa aztertzeak erakutsiko digu hori. Har ditzagun hitzunak faltsua dela uste duen zerbait figuratiboki inplikatzen duen adibide batzuk, eta azter dezagun ea baden inplikatura horiek ukatzeko aukera txikienik ere. Has gaitezen ironia kasu batekin: hitzunak, ironia baliatuz, faltsua dela uste duen zerbait komunikatuko dio entzuleari. Argitu nahi duguna da ea hitzuna baduen modurik ukatzeko inplikatura horiek komunikatzeko asmoa zuenik.

IRONIA

Xabi eta Maitane fisikako azterketa egitera doaz. Xabik ondo prestatu du azterketa, baina badaki hori onartzea ez litzatekeela batere

guaia. Maitanek galdetu dionean ea asko ikasi duen, begiak bildu eta esan du:

Xabi: (11) Ufa, bai! Einsteinek baino gehiago dakit honezkero fisikaz¹¹.

Xabiren arrebarekin hizketan ari dela, Maitanek jakin du Xabik azterketarako asko ikasi zuela eta 10 atera duela. Xabik engainatu egin zuela sentitu du Maitanek, eta berehala hots egin dio, eta kargu hartu, ez ziola-ko egia esan. Xabik, bere burua zuritu nahi badu ere, ezin uka dezake Maitaneri uste izanarazi nahi izan zionik ez zuela ikasi. Zergatik ezin du hori ukatu? Bada, inplikatura hori ukatuko balu, halaber ukatuko lukeelako ironiko izateko asmoa zuela, eta, ez bazuen ironiko izateko asmorik, horrek esan nahiko luke *esan* egin zuela Einsteinek baino gehiago dakiela fisikaz, eta horrekiko konpromisoa hartu zuela —eta horrek ez du inolako zentzurik—.

Hiztun ironikoak gehiago edo gutxiago determinaturik dauden inplikaturen multzoa komunikatzen du, eta horien baturak osatzen du esaldiaren «eduki ironikoa». Garrantzitsua dena zera da: hiztunak nahitaez inplikatu behar duela beti *zerbait* ironia bidez; bestela, bere esaldia hutsala litzateke (Garmendia eta Korta 2007; Garmendia 2013, 2018). Horrela uler daiteke hobeto zergatik ezin dituen hiztunak, hala nahi izanda ere, inplikatura horiek (denak) ukatu. Horri lotuta, Kapogiannik (2018) aztertu du ea estrategia ironiko desberdinek eragiten ote duten komunikaturiko inplikaturen gogortasun mailan —eta, beraz, inplikatura horiek «ezabatzeko» zailtasunean—. Ez diot hari horri gehiago tirako hemen, ordea.

Metaforari eta hiperboleari erreparatu behar diegu orain. Adibide honetan, hiztunak faltsua dela uste duen zerbait metafora bidez komunikatu dio entzuleari:

METAFORA

Maddi eta Mikel senar-emazteak dira. Maddi aspaldi aspertu da Mikelez, jada ez du maite, eta banatzeko asmoa du. Ez du, ordea, Mike-

¹¹ Jatorrizkoa Viebahnena da (2017: 1368), baina moldatu eta egokitu egin dut.

lek bere asmoen berri izaterik nahi oraindik. Mikelek badu susmorik, eta maite al duen galdetu dio Maddiri, eta Maddik erantzun:

(12) Zu zara nire bihotzeko azukre-koxkorra.

Maddik Mikeli esan dio (12) «Zu zara nire bihotzeko azukre-koxkorra» eta, horrekin, inplikatu dio maite duela. Biharamunean, ordea, Mikelek jakin du Maddik banatzeko asmoa duela, eta kargu hartu dio, galdetu zionean asko maite zuela erantzun ziolako. Nekez ukatuko du Maddik hori komunikatu nahi izan zionik (12) esaldiarekin: zein zentzu luke, bestela, esaldi hori egiteak? Ezinezkoa da Maddiren asmoa esaldiaren eduki literala *esatea* izatea; ezinezkoa da Maddik esan nahi izatea Mikel, benetan, bihotzean duen azukre puska bat dela.

Eta berdin gertatzen da hiperbolearen kasuan ere. Hartu gogoan honako adibide hau:

HIPERBOLEA

Maite harroputz hutsa da, sasijakintsua. Lagun-taldean musikaz hitz egiten ari dira gaur, eta ezin hura isilik geratu, nahiz eta ez dakien deus musikari buruz —ez da sekula kontzertu batean izan—. Hai-zeak, gogaiturik, «Zer dakizu ba zuk musikaz?» galdetu dio, eta Maitek erantzun:

(13) Milioika kontzertutan izana naiz ni.

Haizeak, nik ez dakit nola, jakin du Maite ez dela sekula kontzertu batean izan, eta kargu hartu dio. Nola uka lezake Maitek (13) «Milioika kontzertutan izana naiz ni» esaldiarekin kontzertu askotan izana dela inplikatu nahi zuenik? Inplikatura hori erabat determinatua dator edo, nahi bada, oso gogorki komunikatu du hiztunak. Maitek ezingo du gero, bada, hori komunikatu nahi izan duenik ukatu.

Hiperbolea, metafora edo ironia baliatu dituen hiztunak ez du konpromisorik hartzen bere esaldiaren eduki literalarekiko eta, beraz, inplikaturek egiten dute esaldi hori erreferente edo kooperatibo. Ondorioz, hiztunek ezin dituzte inplikatura horiek ukatu, eta, hortaz, horiek esan egin balituzte bezainbesteko konpromisoa dute eduki horiekiko. Horregatik deritzot faltsua dela uste duen zerbait figuratiboki inplikatzeko duen hiztunak gezurra

esan duela, eta horrek erakusten duela badela *esan* ez eta inplikatu egiten den gezurrik.

4. Ondorioa

Gezurren definizio pragmatiko gehienek defendatzen dute gezurtia dela, nor, eta faltsua dela uste duena *esan* duena. Ikuskera hori ezbaian jarri dute zenbait autorek, eta defendatu dute gezurrak hiztunaren konpromisoan oinarrituta azaltzen direla ondoen —eta ez esatearen ekintzan, orain arte egin den gisan—. Gezurtia da, beraz, esaldi bat egin, eta faltsua dela uste duen eduki batekiko konpromisoa hartzen duena. Hiztunak konpromisoa du esaten duenarekiko eta, hortaz, faltsu-ustekoa esan duen hiztuna gezurtia da. Horrenbestez, ikuspegi tradizionalak gezurtzat jotzen zituen kasu guztiak gezur dira, baita ere, konpromisoan oinarrituriko hurbilpenentzat. Aitzitik, konpromisoaren teoriak zabalagoak dira esatearen teoriak baino: onartzen badugu hiztunak konpromisoa duela, esan ez, baina beste nolabait komunikatu dituen eduki batzuekiko, orduan, esan ez diren gezurrak ere jasoko ditu gure teoriak.

Lan honen lehen zatian, gezurrak pragmatikatik aztertzen ditugunean sortzen zaizkigun korapiloak eta horiek sortu dituzten eztabaida nagusiak ekarri ditut mahaigainera. Bigarren zatian, azaldu dut hiztunaren konpromisoetan oinarrituta hobeto erantzun diezaiekegula eztabaida horiei, oro har, eta inplikatura ez-zintzoen korapiloari, zehazki.

Auzi batzuk argiago azaldu nahi nituelako, beste zenbait auzi kanpoan utzi ditut, edo ez diet duten garrantzia onartu, edo benetan direna baino sinpleagoak balira bezala aurkeztu ditut. Bada kontu bat aipatu ere egin ez dudana, eta akaso baten bati begian min egingo ziona: defendatu dut badi-rela esaten ez ditugun gezurrak, baina ez da erraza izan ikuspegi horren alde euskaraz egitea. Izan ere, euskaraz, ez daukagu ingelesezko *to lie* aditza bezain neutroa-edo den aditzik, eta daukaguna da «gezurra esan» aditz-lokuzioa. Horrenbestez, defendatzen ari nintzen, batzuetan, *esan* gabe *esaten* dugula gezurra. Saiatu naiz esan nahi nuena esateko beste bide batzuk egin eta arazoa ezkututzen, baina egingo nuen, seguru, errebuelta aldrebes sama-

rrik. Irakurleak asmatuko ahal zuen, halakoetan, hizkuntza arrunteko «gezurra esan» malgu eta orokorra eta pragmatikan terminotzat darabilgun «esan» zorrotz eta zehatzagoa bereizten, ni baino abilagoa izango da eta —hori, gezurrak bezala, esan gabe doa—.

Bibliografia

ADLER, J.E. (1997). «Lying, deceiving, or falsely implicating», *The Journal of Philosophy* 94 (9): 435-452.

ALSTON, W.P. (2000). *Illocutionary Acts and Sentence Meaning*. Cornell University Press.

BENTON, M.A. (2017). «Lying, belief, and knowledge», in J. Meibauer (arg.), *The Oxford handbook of lying*. Oxford University Press: 120-133.

BRABANTER DE, P. eta DENDALE, P. (2008). «Commitment: the term and the notions», *Belgian Journal of Linguistics* 22 (1): 1-14.

CAMINADA, M. (2009). «Truth, Lies and Bullshit; Distinguishing Classes of Dishonesty», *Proceedings of the 2009 IJCAI Workshop on Social Simulation*.

CARSON, T.L. (2006). «The definition of lying», *Noûs* 40 (2): 284-306.

CARSTON, R. (2002). *Thoughts and Utterances*. Blackwell.

CHISHOLM, R.M. eta FEEHAN, T.D. (1977). «The intent to deceive», *The Journal of Philosophy* 74: 143-159.

COLEMAN, L. eta KAY, P. (1981). «Prototype semantics: the English word lie», *Language* 57 (1): 26-44.

DYNEL, M. (2011). «A web of deceit: a neo-Gricean view on types of verbal deception», *International Review of Pragmatics* 3: 139-167.

FALLIS, D. (2009). «What is lying?», *The Journal of Philosophy* 106: 29-56.

FRIED, C. (1978). *Right and Wrong*. Harvard University Press.

FRIEND, S. (2017). «The Real Foundation of Fictional Worlds», *Australasian Journal of Philosophy* 95 (1): 29-42.

GARMENDIA, J. eta KORTA, K. (2007). «The point of irony», in M. Aurnague, K. Korta eta J.M. Larrazabal (arg.), *Language, Representation and Reasoning*. University of the Basque Country Press: 189-200.

— (2013). «Ironically saying and implicating», in C. Penco eta F. Domaneschi (arg.), *What is Said and What is Not. The Semantics/Pragmatics Interface*: 225-241.

— (2018). *Irony. Key topics in Semantics and Pragmatics*. Cambridge University Press.

— (2023). «Lies we don't say: Figurative language, commitment, and deniability», *Journal of Pragmatics* 218: 183-194.

GRICE, H. P. (1967a). «Logic and conversation» (/1989), in P. Grice, *Studies in the Way of Words*. Harvard University Press: 22-40.

— (1967b). «Further notes on logic and conversation» (/1989), in P. Grice, *Studies in the Way of Words*. Harvard University Press: 41-57.

HARDIN, K.J. (2010). «The Spanish notion of lie: revisiting Coleman and Kay», *Journal of Pragmatics* 42: 3199-3213.

HOLGUÍN, B. (2021). «Lying and knowing», *Synthese* 198: 5351-5371.

HORN, L.R. (2017). «Telling it slant: toward a taxonomy of deception», in J. Giltrow eta D. Stein, (arg.), *The Pragmatic Turn in Law*. Walter de Gruyter: 23-56.

KAPOGIANNI, E. (2018). «Ironical implicature strength and the test of explicit cancellability», *Intercultural Pragmatics* 15 (1): 1-27.

KORTA, K. eta ZUBELDIA, L. (2014). «The contribution of evidentials to utterance content: Evidence from the Basque reportative particle *omen*», *Language* 90-2: 389-423.

— (2022). «Meaning and use of the Basque particle *bide*», in X. Artiagoitia, A. Elordieta eta S. Monforte (arg.), *Discourse Particles. Syntactic, semantic, pragmatic and historical aspects*. Linguistik Aktuell/Linguistics Today 276. John Benjamins: 209-227.

KRAUSS, S. F. (2017). «Lying, Risk and Accuracy», *Analysis* 77 (4): 726-734.

KROON, F. eta VOLTOLINI, A. (2019). «Fiction», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2019ko Negua), Edward N. Zalta (arg.).
Kontsultagai: [<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/fiction/>].

LACKEY, J. (2013). «Lies and Deception: An Unhappy Divorce», *Analysis* 73 (2): 236-248.

MACINTYRE, A. (1994). «Truthfulness, lies, and moral philosophers: What can we learn from Mill and Kant?», *The Tanner Lectures*. Princeton University. (1994ko apirilak 6 eta 7).

MAHON, J.E. (2007). «A Definition of Deceiving», *International Journal of Applied Philosophy* 21 (2): 181-194.

MARSILI, N. (2014). «Lying as a Scalar Phenomenon», in S. Cantarini, W. Abraham, W. eta E. Leiss (arg.), *Certainty-Uncertainty and the Attitudinal Space in Between*. John Benjamins Publishing Company: 153-173.

— (2018). «Lying and Certainty», in J. Meibauer (arg.), *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford University Press: 169-182.

— (2019). «Immoral lies and partial beliefs», *Inquiry* 65 (1): 117-127.

— (2021). «Lying, speech acts, and commitment», *Synthese* 199: 3245-3269.

MEIBAUER, J. (2005). «Lying and falsely implicating», *Journal of Pragmatics* 37: 1373-1399.

— (2011). «On lying: intentionality, implicature, and imprecision», *Intercultural Pragmatics* 8 (2): 277-292.

— (2014). «A truth that's told with bad intent: lying and implicit content», *Belgian Journal of Linguistics* 28: 97-118.

— (2023). «On commitment to untruthful implicatures», *Intercultural Pragmatics* 20 (1): 75-98.

MESA, S. (2022). *La familia*. Anagrama.

MORENCY, P., OSWALD, S. eta SAUSSURE DE, L. (2008). «Explicitness, implicitness and commitment attribution: a cognitive pragmatic approach», *Belgian Journal of Linguistics* 22: 197-219.

SAUL, J.M. (2012). *Lying, Misleading, & what is Said*. Oxford University Press.

SORENSEN, R. (2007). «Bald-Faced Lies! Lying Without The Intent To Deceive», *Pacific Philosophical Quarterly* 88: 251-264.

STOKKE, A. (2013). «Lying and asserting», *Journal of Philosophy* 110 (1): 33-60.

— (2017). «Conventional implicature, presupposition, and lying», *Aristotelian Soc. Supplementary* 91: 127-147.

TURRI, J. (2016). «Liar's knowledge», in J. Turri, *Knowledge and the norm of assertion*. Open Book Publishers: 34-40.

TURRI, A. eta TURRI, J. (2015). «The truth about lying», *Cognition* 138: 161-168.

VIEBAHN, E. (2017). «Non-literal lies», *Erkenntnis* 82: 1367-1380.

— (2020). «Lying with presuppositions», *Noûs* 54 (3): 731-751.

VINCENT, J.M. eta CASTELFRANCHI, C. (1981). «On the art of deception: how to lie while saying the truth», in H. Parret, M. Sbisà eta J. Verschueren (arg.), *Possibilities and Limitations of Pragmatics. Proceedings of the Conference on Pragmatics*. John Benjamins: 749-777.

WEISSMAN, B. eta TERKOURAFI, M. (2019). «Are false implicatures lies? An empirical investigation», *Mind & Language* 34: 221-246.

WHYTE, J. (2013). «Review of Lying, Misleading & What is Said», by J.M. Saul. *The Philosophical Quarterly* 64 (254): 209-210.

WIEGMANN, A. eta MEIBAUER, J. (2019). «The folk concept of lying», *Philosophical Compass* 14 (8): e12620.

WIEGMANN, A. eta WILLEMSSEN, P. (2017). «How the truth can make a great lie: an empirical investigation of the folk concept of lying by falsely implicating», in G. Gunzelmann, A. Howes, T. Tenbrink eta E.J. Davelaar (arg.), *Proceedings of the 39th Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Cognitive Science Society: 3516-3621.

